

УДК 32-027.21

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v044.2023.17>**П. Л. Лисянський**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3997-9335>аспірант 3 курсу денної форми навчання
кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

А. Р. СаліховORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3997-9335>аспірант 1 курсу заочної форми навчання
кафедри політичних теорій

Національного університету «Одеська юридична академія»

АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ У ВІЙСЬКОВИЙ ТА ПОСТВІЙСЬКОВИЙ ЧАС

Сучасна політична наука виявляє значний інтерес до проблем політичної комунікації через актуальність цієї тематики для розвитку сучасного суспільства. Особливо нагальним з точки зору пріоритетів теорії та практики політичної комунікації виступає аспект політичної маніпуляції свідомістю та техніки управління поведінкою індивідів та груп для формування у останніх певних ціннісних вподобань. Прикладний напрям у дослідженні політичної поведінки, який був започаткований роботами П. Лазарсфельда та Р. Мертона на початку ХХІ століття – набуває нового змісту, а діяльність із перегворення свідомості з політичною метою стає технологізованою та індустріалізованою, що посилює вплив на формування системи цінностей у індивідів перед проведенням виборчого процесу. Проте в країнах де відбувалися військові конфлікти, більш потужно працювали системи пропаганди, інформаційно-психологічних операцій та ін., що в свою чергу посилювало діяльність з перегворення свідомості громадян. Військова агресія рф проти України триває майже два роки і на даний час не має навіть приблизного прогнозу закінчення або призупинення військової агресії проти України. За час військової агресії рф проти України, громадяни України пройшли чи малі випробування. Українці, які залишилися на окупованих рф територіях України пройшли через «фільтрацію» та репресії [1, с. 47-49] силових органів окупаційних адміністрацій рф. Через здійснення масованих ракетних обстрілів окупаційною армією рф цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, численна кількість Українців залишилась без своїх квартир та будинків, тому, що у наслідок ворожих обстрілів було завдано руйнуванню багатоповерхові житлові будинки. Частина громадян України вимушена була поїхати в інші країни через намагання зберегти життя собі та своїй сім'ї. Військова агресія рф проти України завдає великої шкоди Українському народу, який ціною життів військових

і цивільних громадян України стримує імперську агресію РФ [2, с. 258-268]. Відповідно можна констатувати, що через військову агресію РФ проти України, набули розвитку громадсько-політичні процеси, які повністю змінили систему цінностей електоральних вподобань громадян України. Слід розуміти, що у військовій агресії рф, диктаторський режим Кремля хоче знищити не тільки Україну, а ще й показати світовому демократичному співтовариству знищення молодій демократії на пострадянському просторі. Тому для Українців та громадського суспільства України крім протидії військової агресії рф, а також збереження держави та нації стоїть завдання по збереженню демократичних процесів навіть у військовий та пост військовий часи. Саме тому потрібно розуміти, які виклики перед Україною будуть у пост військовий час, та які наслідки вони можуть нести за собою. Ми вважаємо, що аксіологічний аналіз – це один із інструментів прогнозування та моделювання ситуації на основі отриманих даних про зміну цінностей громадян України під час наступних виборів. Слід зазначити, що саме запит та настрої суспільства будуть впливати на формування пердвборчих програм політичними партіями України. Окремі аспекти проблематики що стосується електоральної поведінки знайшли свої відображення у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених як Ю.Г. Барабаш, А.М. Васильєв, А.П. Голод, Л. М. Ісаєв, А.В. Коротаєв, Д.О. Ляшенко, М.В. Мирош, В.В. Путренко, С.Г. Серьогіна та інших. Також роботи теорії електоральної поведінки досліджені в роботах Б. Берельсона, Х. Года, П. Лазарсфельда, С. Ліпсет, В. Макфі, С. Роккан та ін. Основи соціально-психологічної теорії вибору розкриті в дослідженнях Е. Кемпбелла, В. Міллера, Д. Стоукса, Ф. Конверса тощо. У дослідженнях Д. Б'юкенена, Е. Даунса, Г. Таллока, М. Фіорини закладено основи раціонального підходу до прийняття рішення виборцями. Проблема електо-

ральної поведінки з позицій вивчення політичної участі, політичних партій, виборів і виборчих систем в Україні досліджували Р. Балабан, О. Вишняк, І. Кононов, С. Рябов, О. Сушко, В. Шаповал, О. Яременко та ін. «Електоральна поведінка» – це форма прояву політичної поведінки людей, яка пов'язана з реалізацією ними соціальних функцій виборців (делегування повноважень) [3, с. 615]. У більш широкому трактуванні до змісту поняття «електоральної поведінки» включають не лише сам акт делегування повноважень (на етапі голосування), але й процес прийняття рішень та соціальні фактори, що впливають на модель голосування. У кожній країні електоральна поведінка громадян може бути охарактеризована певними особливостями та визначається рівнем політичної культури суспільства, виборчим правом, статусною та майновою специфікою електорату, механізмами реалізації громадянських свобод тощо.

Політична діяльність завжди детермінована цінностями суб'єкта політики, відтак курс її розвитку держави, результати виборів та інші політичні процеси є вираженням домінуючої системи цінностей [3, с. 144]. На думку доктора соціологічних наук Погрібної Вікторії: «У суспільній свідомості цілком природно закріплена позиція громадян про те, що влада несе відповідальність за все, що відбувається в державі та суспільстві» [4, с. 161]. Майже 100 років тому французький історик і соціолог Моріс Хальбвак увів до наукового обігу і запропонував проведення дослідження феномену *колективної пам'яті*. Учений зазначав, що індивіду доступні два типи пам'яті – індивідуальна та колективна. *Індивідуальні спогади* детермінуються особливостями особистого життя, і навіть ті з них, які індивід поділяє з іншими, він розглядає лише настільки, наскільки вони зачіпають його особисто. *Колективні спогади* відповідають за ті моменти, коли індивід здатний вести себе просто як член групи, викликаючи в пам'яті і підтримуючи спогади в тій мірі, в якій вони зачіпають його групу. Ці два види пам'яті часто проникають одна в одну, індивідуальна пам'ять може спиратися на пам'ять колективну, щоб підтвердити або уточнити той чи інший спогад або навіть, щоб заповнити деякі прогалини, однак вона йде власним шляхом. «Колективна же пам'ять обертається навколо індивідуальних пам'ятей, але не змішується з ними. Вона розвивається за власними законами, і навіть якщо іноді до неї потрапляють деякі індивідуальні спогади, вони відразу видозмінюються, бо вже не перебувають під впливом свідомості особистості» [5, с. 8]. Якщо аналізувати виборчі кампанії минулого, то можна прийти до висновку, що виборці зазвичай більше реагують на минуле, ніж на розпливчате майбутнє, яке обіцяють претенденти на владні посади, а отже можна стверджувати, що у вибор-

ців спрацьовує «електоральна пам'ять» або «політика пам'яті». Поняття «політика пам'яті» виникло в кінці ХХ ст. в постмодерністських теоріях мови і влади (Р. Барт, Ю. Крістева, Ж. Дерріда, М. Фуко). Постмодерністи висунули тезу про конструювання владою потрібних уявлень про минуле і соціально-групової ідентичності. Електоральна пам'ять формується та змінюється під впливом зовнішніх обставин (історичних, політико-правових, соціально-економічних, культурних, освітніх, науково-технічних тощо), інформаційного простору, соціального середовища та комунікативних зв'язків виборців. Під час виборчих кампаній електоральна пам'ять фіксує найбільш значущі події (як позитивні, так і негативні) в житті суспільства, посилюючи або, навпаки, послаблюючи його консолідацію, та мотивує і спрямовує електоральну поведінку виборців. Тобто розкриваючи сутність терміну «електоральна пам'ять» ми приходимо до висновку, що трансформація цінностей виборців з мирного часу у пост військовий період неминуха, а отже електоральна поведінка виборців буде кардинально змінена. Для розуміння можливих змін політичних цінностей виборців, потрібно розуміти, які цінності домінують у мирний час, а які у пост військовий. Проблему цінностей у соціальній та політичній сфері досліджували В. Ольшанський, А. Здравомислов, Б. Грушин, І. Федякін, Л. Коган, В. Ядов Г. Головних, Г. Дашутін, М. Михальченко, С. Катаєв, С. Кримський, Ю. Ірхін та ін., проте не достатньо вивченим залишається питання трансформації цінностей виборців у пост військовий період. В сучасних дослідженнях, зокрема, в роботах Б.С. Братуся, Г.Є. Залеського, Е.І. Головахи, Г.Л. Будинайте, С.С. Бубнової Т.В. Корнилової та ін. [6], цінності розглядаються як складна ієрархічна система, що займає важливе місце в структурі особистості та світоглядних структур свідомості, виконуючи функції регулятора активності людини. Система стійких ціннісних орієнтацій особистості є показником того, що можна чекати від індивіда. Слід зазначити, що політичні цінності – це об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності [7, с. 719]. Сукупність політичних цінностей створює певну систему, яка виступає однією з ключових ланок політичних відносин суспільства і втілюється у комплексі його політичних інститутів. Вона формується через специфічні політичні процеси і в свою чергу справляє на ці процеси потужний вплив. Для визначення сутності необхідно зважити на те, що останні завжди є складовими цінностями певного соціуму, тобто мають соціальний характер. Соціальні цінності виступають, як такі, що характеризують спіль-

ноти різного масштабу. Вони є продуктом суспільної свідомості, формуються на основі групового, соціального, яке охоплює і узагальнює діяльність багатьох поколінь, а також враховує своєрідність різних соціальних груп. Також слід зазначити, що існують великі труднощі у побудові типології політичних цінностей. Однією з найбільш цікавих спроб створення структури політичних цінностей була здійснена польськими політологами М. Карватом і В. Мілановським. Вони вирізняють такі типи політичних цінностей, які тісно скорельовані і синхронізовані і в той же час утворюють діахронічну послідовність наслідування і визначення [8, с. 54]:

- ціннісні уявлення про зв'язок між людьми, який ґрунтується на глибоко вкоріненій потребі в групових зв'язках;
- зв'язок між людьми обумовлює виникнення уявлень про відповідні їм політичні відносини (майбутні та існуючі на даному етапі);
- уявлення про типи політичних інститутів сприяють реалізації поставлених цілей;
- ідеї політичних інститутів встановлюють каталог політичних благ і предмет бажання суб'єкта які можуть бути досягнуті функціонуванню названих інститутів.

О.С. Бакумов у своїй статті: «Електоральна поведінка виборців у 2010-2014 рр. Кластерний аналіз» [9, с. 24], зазначає про те, що однією з найбільш перспективних методик кількісної оцінки та подальшої типологізації тих чи інших феноменів в рамках виборчого права є кластерний аналіз», який на думку автора дозволяє оцінити електоральну поведінку громадян протягом останніх кількох років з позиції кількісних методів дослідження. Аксиологічний аналіз виборчого процесу дозволяє оцінити електоральні цінності виборців, за якими в майбутньому можна буде провести й кластерний аналіз. Потрібно розуміти, що після військового вторгнення РФ в Україну, політичні цінності громадян України кардинально змінилися, а отже перед проведенням досліджень за допомогою різних методологій, ми вважаємо, що спочатку потрібно провести саме аксиологічний аналіз, який направлений на виявлення зміни цінностей у виборців. Отже, цінності та ціннісні орієнтації як усталені елементи масової свідомості населення є вагомим чинником електоральної активності і виборчих пререференцій населення. Ціннісні уявлення, орієнтації, пріоритети становлять на індивідуальному рівні так звані орієнтаційний потенціал громадян, який виявляється в їхній практичній діяльності, поведінці, сприйнятті та тлумаченні суспільних явищ і подій. Генеза цього потенціалу залежить і від потреб, інтересів, життєвої ситуації громадян, і від особистісної культурної ідентичності, що формується під впливом сім'ї, школи, медіа,

загальної культури суспільства та його цінностей. Протягом життя орієнтаційний потенціал громадян опосередковується ціннісними змінами, які відбуваються на макросоціальному і індивідуально-особистісному рівнях. Причому ці рівні перебувають між собою не стільки у причинно-наслідковій, скільки в коеволютивній залежності. Це означає, що, з одного боку, ціннісні зміни на макrorівні впливають на зміну ціннісних пріоритетів на індивідуально-особистісному рівні, а з другого, – ціннісні пріоритети громадян впливають на характер і спрямованість ціннісних змін на макrorівні. Проте цінності є одним з найконсервативніших елементів суспільної системи. Потреби людей в політиці репрезентують в структурі мотивації життєвий світ людини, вони динамічні, оскільки змінюються відповідно до стану життєвих відносин суб'єкта. Політичні цінності представляють внутрішній світ людини. Вони віддзеркалюють не стільки динамічні аспекти індивідуального досвіду, скільки інваріантні аспекти досвіду політичного, що засвоюється індивідом. Проблема цінностей і ціннісних орієнтацій протягом тривалого часу є предметом вивчення низки наук про людину й суспільство, зокрема філософії, соціології, психології та педагогіки. Не існує єдиного, універсального, стандартного для всіх набору цінностей навіть у високорозвинених державах, оскільки вони визначаються духовною культурою, формуються в процесі взаємодії індивіда з суспільством, є відображенням у свідомості особистості певних потреб та інтересів спільності. Але необхідною умовою стабільності політичного режиму, відносної стабільності влади є створення системи загальноприйнятих, позитивних, домінуючих у даному суспільстві цінностей. У мирні часи серед виборців домінують такі цінності, як: право на гідну працю, соціальна захищеність, право на захист та Верховенство права, громадянські права (право на віросповідання, відсутність дискримінації та ін.), свобода слова, право на мітинги та мирні протести та інші. У пост-військовий час політичні цінності виборців проходять через механізм трансформації з мирного часу у пост-військовий. Головними цінностями для громадян України, які пережили військову агресію РФ проти України вирогідніше за все будуть домінувати такі цінності, як: право на життя, безпека, право на вільне пересування, захист соціально-економічних прав військовослужбовців, ветеранів та їх сімей, захист соціально-економічних прав переселенців, право повернення на Батьківщину з еміграції, право на перехід з військової служби на цивільну (демобілізація), інтеграція демобілізованих військових у мирне життя. Результатом такої трансформації є радикальна зміна політичних цінностей виборців. Головним трансформуючим фактором, є загроза життю та особистої

безпеки, яка створена внаслідок військової агресії РФ. Бажання збереження свого життя, призводить до внутрішнього переселення мешканців до інших регіонів, міграції до інших країн, що у свою чергу негативно відбивається на економіці країни та особистому добробуті громадян. Отже політичні цінності виборців з мирного на пост-військовий час проходять трансформацію де соціально-економічний добробут, як домінуюча цінність у мирний час відходить на другий план у пост-військовий час. Головною політичною цінністю виборців у пост-військовий час визначається через безпековий фактор, тобто все що пов'язано із збереженням життя та відсутністю загрози життю (ракетні обстріли, ймовірність окупації регіону та ін.). Враховуючи трансформацію політичних цінностей виборців з мирного на пост-військовий час можна прийти до висновку, що Виборець орієнтуватиметься на ті політичні сили, які гарантуватимуть безпеку країни, особисту безпеку та економічну безпеку. Під терміном «безпека» ми маємо на увазі – відсутність загрози військового характеру життю людини.

Військова агресія РФ проти України принесла багато горя громадянам і мешканцям України. Територія України зазнала руйнувань критичної інфраструктури, житлових та промислових об'єктів, що в свою чергу вплинуло на погіршення соціально-економічної ситуації в Україні. Через військову агресію РФ, кожного дня на протязі майже двох років в Україні гинули військові та цивільні. Проте військова агресія РФ проти України стала консолідуючим фактором для Української нації, мета якої полягала у здоланні військового агресора та окупанта. Спільна мета Українців привела підйому національної свідомості громадян України. Але погіршення соціально-економічного становища громадян України, актуалізують питання соціальної справедливості в Українському суспільстві, яка зумовлена зниженням доходів населення, обмеження прав для більшості населення, як результат військової агресії РФ проти України. Проте головною політичною цінністю для громадян України у пост-військовий час буде безпековий фактор, який буде гарантувати Українцям збереження їхнього життя від військової загрози.

Література

1. Шапавалова А.О. «Фільтрація» як інструмент геноциду українського народу. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених: «Наука в умовах воєнного стану: пошуки, проблеми, перспективи розвитку» (3 травня 2023 року). Дніпро: 2023, с. 47-49.
2. Здіорук Сергій, Василь Яблонський. "Проект «Русского мира» як механізм імперської агресії Росії проти України." Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України. Київ: 2017 (№ 74) с. 258-268.

3. Космій Олена. «Чесність у політиці: аксіологічний аспект». Політика і духовність в умовах глобальних викликів. 2014. № 3. С. 144.

4. Погрібна Вікторія, Сахань Олена. Електоральна пам'ять українців як соціально-політичний феномен: аксіологічний та онтологічний аналіз. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого, серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2021. № 48. С. 160-184.

5. Хальбакс М. Коллективная и историческая память. *Неприкосновенный запас*. 2005. № 2–3. С. 8–27.

6. Молчанов С. В. Особливості ціннісних орієнтацій особистості в підлітковому та юнацькому віках / С. В. Молчанов // Психологічна наука та освіта. 2005. № 3. С. 16-25.

7. Шемшученка Ю., Бабкіна В., Горбатенко В. Політичний енциклопедичний словник. 2004. С. 736.

8. Семенченко Ф. "Політичні цінності в системі політичних відносин: формування, зміст і функції політичних цінностей. 2010. № 37. С. 54-57.

9. Бакумов, О. "Електоральна поведінка українських виборців в 2010–2014 рр.: кластерний аналіз." 2016. С. 19-24. Електронний ресурс. – режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a13e6ebd-ab8b-4a36-8d88-6fdcf3dd7cd5/content>

Анотація

Лисянський П. Л., Саліхов А. Р. Аксіологічний аналіз виборчого процесу у військовий та поствійськовий час. – Стаття.

У статті розглядаються та аналізуються процеси аксіологічних змін під час виборчого процесу в Україні під час військового та пост-військового часу. Доведено необхідність вивчення зміни аксіологічних процесів виборчого періоду в Україні у військовий та пост-військовий час. У статті проаналізовано фактори, які впливають на зміну ціннісних пріоритетів виборців з числа громадян України. Проведено порівняльний аналіз між ціннісними пріоритетами виборців у довоєнний та пост-військовий час, який дозволяє зробити висновки щодо зміни електоральних вподобань громадян України, що в свою чергу може здійснювати вплив на програми політичних партій через запит виборців сформований через негативні наслідки, військової агресії РФ проти України. Також прослідкована велика ймовірність «тектонічних» змін в ідеологічних переконаннях більшості населення. З однієї сторони підйом національної свідомості громадян України, зокрема використання Української мови у повсякденному житті, популяризація Української культури, демонтаж історичних пам'яток та символів часів радянської епохи та російської імперії. Але разом з цим актуалізація питань щодо соціальної справедливості в Українському суспільстві, яка зумовлена зниженням доходів населення, обмеження прав для більшості населення, як результат військової агресії РФ проти України. Автори статті приходять до висновку, що існує велика ймовірність виникнення нових політичних сил, або трансформація існуючих з метою поєднання лівої (соціалізма) та правої (націоналізма) з метою задоволення ідео-

логічних потреб громадян України у пост-військовий період.

Ключові слова: аксіологічний аналіз, виборчий процес, пост-військовий час, політична система, політичні партії, ціннісні пріоритети, демократія, верховенство права, безпека

Summary

Lysiansky P. L., Salikhov A. R. Axiological analysis of the electoral process in military and post-military times. – Article.

This article explores and analyzes the processes of axiological changes during the electoral process in Ukraine in both military and post-military times. The necessity of studying the changes in axiological processes during the electoral period in Ukraine in military and post-military times is substantiated. The article analyzes the factors influencing the change in the value priorities of voters among the citizens of Ukraine. A comparative analysis is conducted between the value priorities of voters in the pre-war and post-military periods, allowing conclusions to be drawn regarding the changes in electoral preferences of the citizens of Ukraine, which, in turn,

can influence the political party programs through the voters' demands shaped by the negative consequences of Russia's military aggression against Ukraine. A high probability of "tectonic" changes in the ideological beliefs of the majority of the population is also explored. On the one hand, there is a rise in the national consciousness of the citizens of Ukraine, including the use of the Ukrainian language in everyday life, the popularization of Ukrainian culture, and the dismantling of historical monuments and symbols from the times of the Soviet era and the Russian Empire. However, along with this, there is an activation of questions regarding social justice in Ukrainian society, driven by a decrease in the income of the population, restrictions on rights for the majority, as a result of Russia's military aggression against Ukraine. The authors of the article conclude that there is a high probability of the emergence of new political forces or the transformation of existing ones with the aim of combining left-wing (socialism) and right-wing (nationalism) ideologies to satisfy the ideological needs of the citizens of Ukraine in the post-military period.

Key words: axiological analysis, electoral process, post-military period, political system, political parties, value priorities, democracy, rule of law, security.